

živih, crnohumornih dijaloga koji sjajno iscrtavaju odnos istraživača i informanata.

Budući da se studija *Narkomani: smrtpisi* razlikuje od uobičajenih znanstvenih izdanja, evo i nekoliko riječi o njezinoj opremi. U knjigu su uključene brojne ilustracije, poglavito kratki stripovi mlađih autora, a u prilogu je ispisan i iscrpan rječnik splitske narkomanske supkulture i žargona mladih. Osim toga, otisnuti su i tekstovi rock i pop pjesma splitskih izvođača posvećeni fenomenu narkomanije. Uvršten je adresar "ustanova i organizacija angažiranih u suzbijanju ovisnosti o drogama u RH".

Nadam se da je prikaz dovoljno naglasio vrline knjige, pa bih želio ukratko spomenuti i neke njezine nedostatke. Eksplicitno opredjeljivanje autora za mješavinu teorijskih pristupa ("teorijski puzzle") prate barem dva problema. Prvo, korištena metodologija ne dopušta provjeru (većine) specifičnih hipoteza koje proistječu iz svakog pojedinog teorijskog modela. Ovo se razvidno iskazuje u zaključnom dijelu, gdje nisu dovoljno empirijski argumentirani čimbenici koje autori drže odgovornim za fenomen narkomanije. Dio zaključaka proizlazi, drugim riječima, ne toliko iz empirijskog materijala koliko iz samih teorijskih hipoteza.

Drugo, tumačenje (nedvojbeno vrlo složenog) fenomena koje podjednako naglašava važnost ličnosti, obitelji, škole, vršnjačkih skupina, kulture mladih, splitske situacije, hrvatske tranzicije i suvremene urbane civilizacije, teško može zadovoljiti želju čitatelja za preciznijim (određenijim) tumačenjem. Nemogućnost uspostavljanja barem grube "rang liste" uzroka ukazuje, doduše, i na objektivna ograničenja kvalitativne metodologije. Nažalost, dio u kojem autori iznose kvantitativni prilog korištenoj metodologiji ujedno je i najmanje uspješan dio studije. Posve elementaran prikaz anketnog ispitivanja splitske mladeži - koji, sam po sebi, otkriva vrlo malo - nigdje se ne pokušava povezati s ostatkom istraživanja. Umjesto da bude dopunom, kvantitativni dio ostaje tek provizornim dodatkom kvantitativnim postupcima.

Usprkos ovim prigovorima, knjiga D. Lalića i M. Nazor jest primjer relevantnog i znanstveno rigoroznog istraživanja, ali i dokaz da sociologija može (i mora) biti strastvena, i dijelom avanturistička, potraga za odgovorima. I za našu sociologiju i za društvenu stvarnost bilo bi dobro kad bi ova prva domaća sociološka rasprava o narkomaniji postala znanstvenim *bestsellerom*. Za to, držim, *Smrtpisi* ispunjavaju sve uvjete. Izriješkom, ali i stilom i opremom knjige autori su studiju namijenili podjednako znanstvenoj i laičkoj publici. Upravo će, vjerujem, ova druga publika najbrže prepoznati još jedno obilježje koje Lalićevo pisanje odvaja od znatnog dijela domaće sociološke produkcije: *naglašenu empatiju* s ispitanicima. U ovom slučaju, s likovima prilično mračne drame za koju su, u pravilu, sami ispisali svoje uloge.

Aleksandar Štulhofer

XXIV. ISSR CONFERENCE

RELIGION - THE CITY AND BEYOND

Toulouse, 7.-11. srpanj 1997.

Redoviti dvogodišnji skup svjetskih sociologa religije (pod sponzorstvom njihove strukovne organizacije *International Society for the Sociology of Religion*) održan je ove godine u Toulousu. Glavne su teme, prije svega u plenarnim zasjedanjima, bile mnogobrojne sveze religije i gradskih sredina. Osim toga, prema već ustaljenom obrascu, niz drugih i vrlo raznovrsnih tema obrađivan je u posebnim radnim grupama i tematskim sekcijama. Početak je, pak, bio obilježen upoznavanjem religijske situacije domaćina skupa, o čemu su govorili D. Harvieu-Léger, J. P. Willaime, J. Baubérot i C. Bordes-Bénayoun.

Možda je teško danas govoriti o povlaštenim vezama religije i grada, kao što je to bilo u nekim povijesnim razdobljima, ali ne može se ni tvrditi, kao što se to ponegdje i donedavno pretpostavljalo, da je sekularizacijski proces od grada učinio samo jaku sekularnu utvrdu. Na djelu je, naprotiv, nova dinamika religijskog očitovanja u gradskim sredinama. Ona obuhvaća primjere nove religioznosti unutar tradicionalnih religijskih zajednica, ali i nove netradicionalne spiritualnosti. Ta se dinamika ogleda i u onim globalizacijskim procesima koji religiji, zbog raznolikih društvenih izazova, pružaju mogućnost ispunjavanja vrlo raznolikih funkcija. Osim toga, religija u zapadnom postindustrijskom društvu postaje sve osjetljivija na socijalne probleme, osobito vidljive upravo u gradovima. Da se u tome počesto susreće i mogućnost (doduše vrlo upitne!) legitimacijske potvrde, pokazuje primjerice *The Church of England* izradom već legendarne studije, objavljene 1985. godine pod naslovom *Faith in the City*. Valja očekivati da će se ovakvom inauguracijom i obradom od uglednih sociologa religije (J. Rémy, G. Howes, P. Beyer, K. Dobbelaere, J. Janssen, S. Werner...) ovoj temi ubuduće posvetiti primjerenija pozornost.

Za nas je svakako zanimljiva činjenica da je više radnih grupa bilo posvećeno različitim aspektima religijske situacije u postkomunističkoj Srednjoj i Istočnoj Europi te da su te grupe bile iznimno posjećene. Ponačajnije, vlada veliko zanimanje za situaciju u Rusiji. O njoj je već moguće podastrijeti niz empirijskih podataka. Iako oni govore o znatnom povećanju razine religioznosti posljednjih godina, preciznija će elaboracija pronaći niz raznolikih funkcija religije u jednom izrazito turbulentnom društvenom procesu. Stoga je metodologijski plodnije raspravu o religijskom revivalizmu u Rusiji zamijeniti raspravom o različitim religijskim odgovorima na društvene promjene (A. Agadjanian). Posebno zanimanje pobuđuje i pitanje zakonske religijske regulative u Rusiji, gdje možda najradikalnije dolaze do izražaja kontroverzije oko uređenja državno-crkvenih odnosa u gotovo svim postkomunističkim zemljama. Vrlo dokumentiran rad

M. Shterina i J. Richardsona (*Local Loopholes: The Regional Religious Legislation in Russia (1994.-1997.)*) pokazao je sve društveno relevantne aspekte javne rasprave i zakonske regulative "tradicionalnih" i "stranih" religija, "religijskih zajednica" i "religijskih organizacija", "etno-religija", "religijskih grupa" itd. S jedne strane, kao što to na primjeru Velike Britanije i zapadnog svijeta općenito pokazuju, među ostalima, J. Beckford i E. Barker, ova tema može mnogo toga reći o karakteru društva i aktualnih društvenih procesa. S druge strane pak valja zamijetiti prijeteću odsutnost ne društvenog konzensusa, nego elementarne i slobodne javne rasprave o konceptima slobode, demokracije, liberalnog razvoja, tj. svih aspekata društvene tranzicije.

Sličnom je temom, iako u nešto širem kontekstu, bila zaokupljena i radna grupa posvećena razvoju državno-crkvenih odnosa u Europi (koordinatori su bili G. Davie i I. Borowik). U uvodnom predavanju G. Davie je pokušala objasniti svoj koncept razmatranja specifičnosti europskog iskustva u uređenju odnosa crkve i države. Izlaganje J. Richardsona govorilo je o tretmanu manjinskih religija na osnovi rada Europskog suda za ljudska prava. Druga izlaganja većinom su obrađivala razvoj crkveno-državnih odnosa u postkomunističkim zemljama (N. Todorova, Z. Mach, S. Zrinščak), a i rasprava je bila inspirirana ponajviše tim iskustvima.

U još jednoj radnoj grupi govorilo se o religiji i Crkvi u Istočnoj Europi, sedam godina nakon radikalnih društvenih promjena. Vrlo su zapažena izlaganja imali I. Borowik o razvoju crkvene i privatne religioznosti u Poljskoj nakon 1990. godine, te M. Tomka, koji je na osnovi više statističkih izvora dijagnosticirao važne generacijske razlike u religioznosti. Osim toga, u dva je navrata zasjedala i posebna radna grupa koja je pod vodstvom E. Pacea i P. Michela svoje zanimanje usmjerila na odnos religije i politike u postkomunističkim zemljama. U toj su radnoj grupi o situaciji u našem susjedstvu govorili E. Kovač i V. Potočnik (*Les nouveaux*

cadres de la religion dans la cité slovène post-moderne).

Od brojnih drugih tema i tematskih rasprava izdvajamo metodologijski i sadržajno zanimljivo istraživanje mladih katolika u Engleskoj, Irskoj, Poljskoj i Italiji (J. Fulton, T. Dowling, I. Borowik, L. Tomasi). Provedena je, naime, kvalitativna analiza životnih priča mladih katolika (18-30 godina) u tih pet zemalja. Analiza je, prema prvim ovdje iznesenim rezultatima, istraživačima omogućila diferenciranje više kategorija unutar naizgled homogene grupe mladih katolika. U istraživanju je posebna pažnja bila posvećena ne samo eksplicitnom odnosu prema religiji, nego i širokom spektru obiteljskih odnosa te stavova prema nizu moralnih pitanja (odnos prema eutanaziji, pobačaju, homoseksualnosti, rasizmu i sl.). Metodologijski sličnim naptkom provedena su još neka istraživanja, primjerice istraživanja o ulozi religije u interpretaciji svakodnevnog života, zasnovana isključivo na životnim pričama.

Vrlo široki raspon pokazanih interesa sociologa religije gotovo je nemoguće preciznije klasificirati i detaljnije opisati jer se istodobno rad odvijao i u desetak tematskih sekcija i radnih grupa. Stoga ovdje izdvajamo samo listu nama najzanimljivijih tema: kompleksne veze zdravlja i religije (bolesti i

religija, ritualna liječenja, službena i neformalna medicina, "zdravstvena" hodočašća, tijelo i religija i sl.), pitanja nove religioznosti (*new age*, sekte, kultovi, postmoderna spiritualnost ...), religija i socijalna pravda, civilna religija i modernitet, religijska situacija u Latinskoj Americi, religijska situacija u Italiji, religijski odgovor na globalizaciju, pentekostalizam u svijetu itd.

Svjetski kongres sociologije religije pružio je naravno još neke mogućnosti. Religija i moralni pluralizam naslov je empirijskog istraživanja koje će se pod vodstvom K. Dobbelaera i W. Jagodzinskog provesti u desetak zemalja. Sudionici tog istraživanja u više su navrata vodili zanimljive rasprave o nacrtu istraživanja i o prvoj verziji upitnika. Pripadnici većinskih jezika imali su priliku razmjenjivati informacije i koordinirati svoj rad unutar lingvističkih grupa (slavenska lingvistička grupa ovoga puta nije bila organizirana). U ovakvim prigodama nisu zanemariva i brojna neformalna druženja, a održana je i redovita godišnja skupština. Na posljetku, valja napomenuti da mjesto održavanja iduće konferencije nije određeno, ali da postoje velike mogućnosti da se za dvije godine sociolozi religije ponovno okupe u Torinu.

Siniša Zrinščak